

ДО ПИТАНЬ СУЧАСНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ

Г. М. Войтенко

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ФАКТОРІВ НА СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ ДРАМАТИЧНУ ПОЕМУ

Українське літературознавство останніх літ радує не стільки реальними досягненнями у розвитку драматургії, а відкритою перспективою, яка дозволяє здійснювати радикальну переоцінку цінностей і утверджувати нову, адекватну сучасному гуманітарному знанню модель літературно-історичного розвитку — драми. Драматургія характеризується зростаючим інтересом і повертає до себе увагу дослідників.

Варто зазначити, що літературознавці та критики займаються дослідженнями не лише центральних проблем драми, а й аналізом тих понять, якими вона позначалася у переломні періоди свого розвитку. Багатоаспектні, різнопрофільні дослідження в галузі драми, проте з'ясовується, що драматургія взаємообумовлюється й взаємозалежить від історичних факторів розвитку української нації та опису цих явищ авторами. Враховується насамперед художній світ митця, моральні та естетичні оцінки, авторська ерудиція, період життя, що описується. Тому, за наявності великої кількості ґрунтовних розвідок у драматургії, фактом залишається майже цілковита відсутність досліджень, присвячених українській драматичній поемі, яка зароджувалась на історичному минулому і пов'язувала його з майбутнім, наприклад, драматичні поеми Ліни Костенко та Івана Драча. Дослідження драматичної поеми науковцями доповнюється та розширюється, перші літературознавчі розвідки, присвячені даній темі, можна побачити у літературознавчих статтях, дисертаційних дослідженнях. Досліджували склад, зміст та функції драматургії у творах українських письменників знавці драми: Л. Дем'янівська, Г. Семенюк, Б. Мельничук, В. Панченко,

С. Черков, М. Кудрявцев, С. Хороб, В. Удолов, Д. Вакуленко, І. О. Кошова, І. Дніпровський, Я. Мамонтов, М. Фадун, Л. Мороз, Г. Семенюк, В. Панченко та інші.

Дослідження драматургії науковцями суміжних галузей доповнюють та розширюють її характеристику. Зокрема, предметом вивчення було їхнє історико-культурне підґрунтя у творчості Г. Лессінга, Д. Дідро, П. Бомарше; походження, еволюція форми і зміст розглядається у творах І. Карпенка-Карого, О. Островського, Т. Шевченка, М. Гоголя, М. Куліша, Л. Українки, І. Франка; особливості образності, поетичної структури — у творах І. Драча, Л. Костенко та інших.

Метою нашого дослідження є з'ясування комунікативно-історичної природи української драматургії. Увага зосередиться на їхній характеристиці щодо історичної особливості, а також авторському ідейно-естетичному погляді.

Драматургія є одним із найцінніших надбань народу, яка за багатовікову його історію стала невід'ємною частиною у складі поетичної драми та посіла визначне місце у відображенні найрізноманітніших проявів життя трудового народу, проявів повсякденних турбот простого люду, героїчні описи, тривалу й запеклу боротьбу із поневолювачами, поміщиками. У драмі оспівана виняткова мистецька краса, яка впливає з поетичних слів про кохання, де правдиво та сердечно передається щастя закоханих, взаємна любов. А також смуток, горе, журба, печаль у трагедіях про невірність або підступність. Митці минулого століття дають нам для розгляду прекрасні зразки реалістично-побутової та історичної драми різних жанрових напрямків.

Зазираємо у глибину століть, що має достатньо свідчень про національну та патріотичну боротьбу відомих письменників, поетів, які, оперуючи словом, мають значний вплив на історію, культуру, літературний процес та розвиток мови. “Насамперед розуміння релігійних і художніх та драматичних творів. Витворені в сиву давнину, записані з переказів, їх тексти рясніли незрозумілими назвами, забутими подіями, поняттями і символами, “темними” місцями. Витлумачити їх, зробити доступними і промовистими для сучасників взялися критики та дослідники. Ця робота вимагала широкого світогляду, глибоких і різних знань, відповідних навиків. Не завжди тлумачення

одного вченого сприймалося іншими, які, своєю чергою, виступали з власними поясненнями, дошукувалися причин невдачі своїх попередників, пропонували свої способи дослідження й осмислення творів. Так викристалізовувалися і закріплювалися певні підходи і прийоми, методики, методи і методології пояснення, які давали найбільш ефективні і переконливі результати.

І найкращий спосіб витворити власну теоретичну базу самостійного пізнання й оцінки літературних явищ — ознайомитися із цікавою і драматичною історією розвитку літературознавчої думки” [6].

Тому і у нашому дослідженні розглядаються драматичні твори відомих українських письменників, внесок яких в історію України є вагомим і заслуговує на увагу — Т. Шевченко, М. Кропивницький, М. Куліш, Л. Українка, І. Франко, а також вплив драматургії на літературу ХХ ст., що знайшла своє відображення у драматичних поемах І. Драча, Л. Костенко.

“Для розвою справжньої, високої драми потрібні дуже вигідні, сприятливі умови, — писав у 1913 р. Микола Вороний, — насамперед треба, щоб народ мав міцне політичне становище, високу своєрідну культуру, вільну національну освіту, яка б могла розвивати найрізноманітніші ознаки народного життя, і, нарешті, повну можливість черпати поетичний матеріал з усіх своїх національних і історичних скарбів. Коли сих умов не буде, то драматична творчість не вийде за межі п’ес етнографічного характеру...” [2].

Розглянемо драматичні твори наших письменників, щоб з’ясувати, яке значення має їх “мова”, їх драма, світовідчуття, особисті хвилювання, життєвий досвід на історичний плин епохи. Можна стверджувати, що мова творів образна, насичена мовними елементами і “перетворює їх у систему художньо-мовного бачення світу” [5]. Складна, глибока та індивідуальна драматична культура авторів. Незважаючи на своєрідність таланту кожного митця, їх праця перебуває у тісному взаємозв’язку вибору теми, підбору життєвого матеріалу, історичного фактору його осмислення і узагальнення. Важливу роль у мовленнєвій культурі письменників відіграє творча уява, яка допомагає авторові в процесі написання твору зримо бачити картини життя і долю персонажів своїх творів.

Конфлікт як основну рушійну силу драми теж можна тлумачити по-різному. Зокрема, нова драматургія кінця XIX — початку XX ст. стає індивідуальною, характерною, історичною, філософською, психологічною, мотиваційною та особливо конфліктною або ідейною. До цього напрямку можна віднести драми Г. Ібсена, Г. Гауптмана, М. Метерлінка, Б. Шоу, А. Чехова та Л. Українки. “Звідси бойове завдання художньої літератури, яка має відобразити класову боротьбу, складні процеси ідеологічних битв, велику роботу нашого суспільства по вихованню людини дужої, сильної, ідейно загартованої. Це завдання випадає передусім на долю драматургії — адже сама художня природа її криється у великих можливостях відтворення складностей життя” [13].

Умови розбудови держави, тісно поєднанні з духовною культурою нації, нагромадженням духовних цінностей, висвітлені історії України, що стає одним з найголовніших засобів самовираження особистості. “Драматизм висвітлює загальну культуру людини”, даному визначенню передують морально-естетичні умови, любов до рідної мови, мовно-національна свідомість, історична пам’ять. Етапи драми можна розділити за категоріями: дім; сімейні традиції; філософська мудрість; пошук; прагнення зробити нове; пробудження прекрасного, історичні події.

“Історія — це сукупність ланок життя та діяльності багатьох поколінь у ланцюгу розвитку суспільства. Поколінь далекого та недалекого минулого, сьогодення та прийдешнього майбутнього. Тобто історія може трактуватися як вивчення біографії людства, яку творили і творять живі особи” [10].

Драматизм реалізується в активному ставленні до слова, удосконаленні власної мови, вченню слухати і володінню засобом вираженню думки. У цьому напрямку працювала і творила Л. Українка. “Філософські зацікавлення Л. Українки істотно визначають характер драматизму її творчості, так вважає В. Гуменюк” [4]. Поетеса описувала нескореність людського духу. “Лісова пісня” — драматичний твір, що оспівує героїзм, вчинки, форми поведінки окремих людей. Мовне напруження звучить у пісні, “мова і пісня — дві найважливіші форми, які народ повинен оберігати пильніше і відчайдушніше, ніж свої кордони”; “пісня — душа народу”. Як зазначає Микола Євшан, Леся Українка була фактично першопрохідцем у сфері новітньої драматургії, ввівши таку форму драми, як поетична драма:

“Творчість Лесі Українки має свій стиль, зовсім окрему фізіологію, по якій відразу її пізнаємо. Інтелект, поетична інтуїція, глибока ніжність жіночої психіки, сильна творча воля, орлиний лет душі, яка уміє відмежовувати себе від життєвої торговиці і без галасу творити собі високохудожні образи, творити в собі образ вищої людини, вільної людини, — оте все сплелось в творчості Лесі Українки в одну гармонійну цілісність” [9].

Драматичний твір відбиває своєрідність буття певного народу на конкретному етапі його історичного розвитку, передає національну ментальність відповідних верств населення і окремої особистості.

Завдяки М. Кулішу українська драматургія спостерігала виразні, самобутні образи. Драматург у своїх п'єсах показав культуру України через життя людей, думки, мову народу.

І. Кочерга, ліричний герой якого “Ярослав Мудрий”, який завдяки історичному мотиву стоїть ближче до драми шекспірівського напрямку. Але випадки струменів ліризму досить сильні, що робить цей твір високоемоційним, надзвичайно поетичним і дає підстави розглядати їх у рамках історично-драматичної поеми, а не віршованої драми [11]. Драматичний герой Кочерги суперечливий, де поєдналися лицарська відвага, гострий розум, освіченість, щедрість і протилежність — честолюбство, лукавство, лякливість.

Драма — це несподіваний катаклізм, історія болісного долання, втрати несподіваних, непередбачуваних ходів сюжету. Теми драматичних творів — духовне пробудження людини за допомогою мистецтва слова. Назви драматичних поем утверджують призначення людини-митця бути творцем, служити талантом і творчістю пробудженню духу людини.

Характеристика життєвих обставин, у яких діють герої, їх поведінка і вчинки у п'єсах І. Франка — інші, значно ширші і глибші. У різних місцях п'єс є екскурси в передісторію тих подій, які лягли в основу твору. Попереднє життя героїв драми письменника складалося так, що зображене у творі є тільки закономірним для українського менталітету, соціально зумовлене наслідками, про які можна сказати лише одне: інакше за тих умов не могло й бути. Образи, що з'являються на сторінках драматичних оповідей є представниками з народу, життя яких нещадно поламали важкі суспільні умови того часу.

Т. Шевченко своїм національним характером та порушеними темами про долю рідного краю, переживання особистості, щастя материнства, болі самотності та страждання жінки — і є висотою драматично-поетичного слова. “Справді, поетична творчість Т. Шевченка багата на драматичні елементи. Великий народний співець досить часто перериває авторський текст, вклинюючи в нього розповіді героїв про свою долю..., виділяє імена персонажів, вносячи їх наперед мовних партій, а в ремарках іноді фіксує психологічний стан героя, його рух, жест тощо” [8]. Кращий досвід письменників минулого тісно переплітається у праці письменників сучасної формації (історія, побут, символіка, боротьба, націоналізм, обряди), тому що українська нація не зраджує своїй духовності та ментальності.

М. Шумкою (м. Тернопіль) зазначено, що “Історія людства безглузда, якщо вона позбавлена духовного сенсу”.

Особливе місце в творчості поетів шістдесятників, Л. Костенко та І. Драча, посідає їх драматична діяльність.

Використання військової лексики в історичних романах Ліни Костенко, а також поєднання із жанром інтимної лірики поетеси утворюють драматичні балади. Дані задуми диктовані проблематикою творів, а також тонкою і міцною формою фольклорно-історичних джерел, що є невід’ємною у розвитку драматургії. Письменниця описує традиції, обряди, звичаї, балади — це чітко витримані фольклорні норми, які тісно поріднилися з історичною спадщиною нації.

Досвід Івана Драча показує: писати сьогодні — значить оперувати не лише вічними словами й давніми міфами та нинішніми атрибутами, новими, вчора ще знаними одиницями понять, свіжими словами, образами, що їх начебто не ти відкриваєш, а вони самі тобі відкриваються, як пейзажі, треба лише дивитися і бачити.

У поемах присутній високий рівень мовно-літературного світового процесу, творам поета надається незаперечна історична цінність, яка відповідає потребам не лише тих часів, коли вони були написані, а й залишається актуальною в наші дні.

Тексти поетів становлять корпус сучасної української драматургії. А серед авторів, їх вклад у розвиток української поетичної драматургії ХХ ст. найбільш помітний. У кожному поетичному слові їхньої творчості звучить справжнє, урочисте,

велике слово, яке несе в собі красу природи, красу думки, красу почуттів, красу вчинків, красу історії української культури. Головним образом поетичної драми можна вважати — художнє слово, якому притаманне розкриття подій того чи іншого періоду суспільного розвитку.

Головною рисою драматичних поем І. Драча та Л. Костенко є роздуми про призначення людини у цьому світі, суперечки людського духу та людське пізнання.

Завдання драми є: створення ілюзії життя; вплив на мислення та розум; пряме звернення до читача; розміркування над підсумком подій; критичне або похвальне ставлення автора до того, що відбувається у його драматичній поемі.

Мірою драматичної творчості можна вважати реальне життя. Ця істина випробувана і зіставлена з дійсністю, ідеалами, що імпонують суспільству, мріями, що притаманні кожній людині. В уяві митців-драматургів постають постаті людей енергійних, запальних, активних, які шукають істину, дбають про добробут вітчизни, але долі їх в якійсь мірі трагічні і помилкові у своїх переконаннях. Глибокий соціальний зміст, відтворення образу, викриття негативних явищ чи подій, вдосконалення стилю автора та жанрової системи — це головні ознаки драматургії кінця ХІХ — початку ХХ століття.

Визначні особливості творчості письменників і найголовніші тенденції мистецького процесу драматургії межі ХІХ–ХХ століть, історичний вплив культури, мистецтва досліджені найменше — з тієї причини, що літературознавча думка всю увагу віддавала художній і прозовій драмі, а літературна критика обмежувалася здебільшого короткими відгуками у зв'язку з публікаціями окремих п'єс або театральних вистав.

Дослідження полягає у “розшифруванні” внутрішнього змісту драми і драматичної поеми, вплив історичних факторів. Основним етапом розгляду стали історіософські ідеї української драматургії початку ХХ ст., зокрема твори В. Винниченка, І. Франка, Л. Українки, як чинники її глибокої змістовності й надійної тривалості в часі. Особливо гостро ця проблема постала після проголошення незалежності України, коли на перший план літературна критика висунула дослідження духовності людської душі, а не її логічне та раціональне начало. Дослідження психологічного мотиву у неореалістичних драмах

в українській поезії кінця ХІХ — початку ХХ ст. являє собою пошук показового взірця художніх шукань і знахідок, якими українська література рухалася до вершин досконалості.

У наш час, на початку ХХІ століття, драматичні та поемно-драматичні дослідження значно активізуються. Це пов'язано із прагненням докладніше вивчити культуру українського народу, його світогляд, народнопоетичну творчість в історії національної літератури, а також глибше пізнати мислення, менталітет та унікальність духовної спадщини українського народу.

Історична спадщина української драматичної поеми — форма історично складених проблем, огляди подій, аналіз літературних творів. Кожен жанр має внутрішню змістову структуру та відповідне завдання. Доля поетичної драматургії розглядається у тісному контактi з історичною поемою.

З'ясовуючи вплив драматичної поеми на ХХ ст. — початок ХХІ ст. звернемо увагу на історію та теорію жанру.

Жанри драматичного роду беруть свій початок “протягом усієї багатовікової історії драми, де народжуються, розвиваються, а часом і вмирають різноманітні жанрові форми. Так, у Стародавній Греції виникають трагедія й комедія, що існують і сьогодні, та сатирова драма, що зникає ще за часів античності. В драматургії середньовіччя з'являються твори жанрів духовної драми, що були пов'язані з богослужінням та з сюжетом Біблії й житійної літератури (літургійна драма, ауто, містерія). За часів Ренесансу розквітає італійська імпровізаційна комедій дель арте. В ХVІІ–ХVІІІ століттях поширюється інтермедія. Нові драматичні жанри виникають у ХVІІІ столітті (водевілі, драма, мелодрама). Театр нинішнього століття характеризує дедалі до всіляких міжжанрових сплавів, взаємопроникнення жанрових форм. У ХХ столітті їй домінують жанри-гібриди (трагікомедія, трагіфарс)” [3].

У ХХ ст. провідне місце в українській літературі займає драматична поема. Жанровою особливістю драматичної поеми можна вважати розкриття провідних тем: відбиток протиріч та складностей історичного розвитку України, розкриття величі душі народу, його національний характер, а також драматизм подій, що описуються. Розвитком, осмисленням та удосконаленням даного жанрового напрямку займалися: І. Драч, Л. Ко-

стенко, Б. Олійник, Д. Павличко, М. Вінграновський, В. Коротич, П. Осадчук та інші.

Потенціал поемної драми виник ще у XIX ст., поштовою для розвитку став цілий ряд літературознавчих напрямів та методів, серед основних — міфологічний, біографічний, культурно-історичний, еволюційний, порівняльний (компаративістичний), психологічний, філологічний та духовно-історичний акцент. Драматична українська поема відноситься до літературного роду, що має характерні особливості щодо опису життєвих подій і характерів персонажів.

Розвиток сучасного драматичного стилю впродовж усього XIX ст. (згодом — і XX-го) під впливом історії, філософії, психології, духовності, ментальності і моральності, завдячує позитивізму, яким керувалися сучасні митці. Він передбачає порівняльне вивчення фольклору, національних літератур, процесів їх взаємозв'язку, взаємодії, взаємовпливів на основі порівняльно-історичного підходу.

Залишаючись на українському національному фоні романтичною, вона повинна була стати водночас новою драмою у європейському розумінні, звернутися до міфо-поетичного відтворення світу в свідомості людини, до екзистенціального розуміння буття та неординарних, змінених психологічних станів людини. “Нова драма, — писав М. Вороний, — малює боротьбу індивідуума з самим собою; се драма почувань, передчувань, докорів сумління, драма неспокою, вагання волі, ляку і жаху; се страшливий образ кривавого побоїща в душі людини” [2].

Отже, майстерне переплітання різних сюжетних ліній служить розкриттю образу головного героя. З таким гармонійним поєднанням і будується жанрова система драматичної поеми. Наприклад, кожна розглянута драматична поема, з творчих набутків Л. Костенко та І. Драча, поєднана розповідями про конкретних людей, про оспівані історичні події, про людство і душу взагалі. У кожній історії відображено філософський погляд на життя героя, на його призначення, хоча на перший погляд, мова йде про звичайні життєві події і поведінку персонажів. Тому піднімаються проблеми життя: влади; честолюбства; пияцтва; ділової людини; почуття відповідальності; черстої душі.

Отже, драматургія у XX ст. є новаторським явищем в українській літературі та українській історії. І за змістом, і за формою

драматичні поеми виражали новий проблемно-філософський, а також історіософський аспект, де відбуваються процеси взаємозв'язку соціально-побутового характеру з політикою, етикою, психологією. Це специфічний різновид драматургічного жанру, художньо-філософська концепція драматичних поем, історична передумова піднесення національної культури і освіти. Головних персонажів та сюжетних ліній драматична поема має небагато, але це явище несе певне жанрове навантаження на сюжетно-конфліктні явища та зв'язки між ними. Саме це допомагає краще зрозуміти зміст, логіку авторського бачення ситуації, її соціальне навантаження, художнє викладення будови тексту, позицію драматурга в описі персонажів, стилістично-естетичні принципи, історичний пріоритет суспільного розвитку.

Джерела та література

1. Аркас М. М. Історія України-Русі. — Одеса: Маяк, 1994. — 392 с.
2. Вороний М. Театр і драма. — К.: 1989. — С. 131.
3. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. — 2-ге вид., стереотип. — К.: Либідь, 2005. — С. 304.
4. Гуменюк В. І. Драматургія Володимира Винниченка. Проблематика поетики. — К.: 2001. — С. 6.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). — К.: Довіра, 1999. — С. 301.
6. Іванишин В., Іванишин П. Пізнання літературного твору / Методичний посібник для студентів і вчителів. — Дрогобич: ВФ "Відродження", 2003. — С. 5.
7. Історичні постаті України: Історичні нариси: збірник / Упоряд. та авт. ст. О. В. Болдирев. — Одеса: Маяк, 1993. — 384 с.
8. Історія української літератури та літературно-критичної думки першої половини ХІХ століття: Підручник / За ред. О. А. Галича. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — С. 317.
9. Міщенко Л. Леся Українка. — К., 1986. — С. 209.
10. Нартов В. В. Видатні особистості України. — Харків: Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2007. — С. 7.
11. Бодик О. П. Проблематизація модерністських течій у художньо-естетичних пошуках Івана Кочерги: Автореф. дис. кан. філол. наук: 10.01.01 / Дніпропетр. нац. ун-т. — Д., 2003. — 20 с.
12. Українська культура: історія і сучасність: Навчальний посібник / За ред. Черепанової С. О. — Львів: Світ, 1994. — 456 с.
13. Шлапак Д. Я. Драматургія — на посту [Нарис дослідження про творчі здобутки драматургії Рад. Укр.] — К.: 1970. — С. 36.

Анотації

Войтенко Г. Н. Влияние исторических факторов на современную украинскую драматическую поэму.

В статье идет речь о коммуникативно-исторической природе украинской драматургии. Сосредоточено внимание на ее характеристике относительно исторических особенностей, а также авторском идейно-эстетическом направлении.

Voitenko G. N. Influence of historical factors on the modern Ukrainian dramatic poem.

In the article the author investigates a question about communicative-historical nature of Ukrainian dramaturgy. Attention is concentrated on their description in relation to historical features, and also author ideological-aesthetic direction.

Н. В. Євсюкова

ДОЦІЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЗАЦІЇ ПРОФСПІЛОК У КОНТЕКСТІ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА (1991–2007 рр.)

На сучасному етапі розбудови незалежної держави соціально-економічний розвиток країни дуже тісно пов'язаний з політичним становищем, що призводить до політизації майже всіх ланок державної системи. Не стоять осторонь від цього процесу і профспілкові організації, які, починаючи з 90-х років, все наполегливіше просуваються в державну політику.

На жаль, поняття політичної діяльності профспілок у багатьох науковців не викликає зацікавленості, оскільки є загальноприйнятим вважати профспілки громадськими організаціями без політичних інтересів та прерогатив. Мало хто знає, або роблять вигляд, що не знають, про ті методи політичної діяльності профспілок, до яких вони вдаються для виконання власних завдань. А в суспільстві на “дивний” вид профспілкової роботи можуть звернути увагу хіба що лідери політичних партій з метою отримання профспілок в “партнери” для розширення власних електоральних можливостей.

Проте якби там не було, але політична діяльність профспілок наочна і більше того, вона мала і має право бути, чому сприяє законодавче забезпечення профспілкової роботи. Дося-